

AZ ANGOL SZÓALKOTÁS LEHETŐSÉGEI AZ ÉRZELMEK KIFEJEZÉSÉBEN

ABKAROVITS ENDRE

A jelen dolgozat, mely két korábbi követ a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Füzetei sorozatban (746., 784. füzet), folytatja az érzelmeket kifejező nyelvi eszközök számbavételét az angol nyelvben, s néhány nyelvtani és lexikai jelenség bemutatása után ezúttal a szóalkotás ilyen jellegű vonatkozásait szeretném tárgyalni. A korábbiakhoz hasonlóan a feltárt nyelvi eszközöket modern angol és amerikai drámákban talált példákkal kívánom illusztrálni. A kutatott érzelmeket és a drámák kiválasztásának szempontjait az első dolgozatban (746. füzet) már ismertettem, így ezekre most nem térnék ki. Amennyiben az elemzett drámákban megfelelő példát nem találtam, úgy nyelvészeti könyvek példáiból idézek. Több helyen meglehetősen problematikus volt az angol nyelvű terminológia magyarra való áttétele. Elsősorban „A mai magyar nyelv rendszere” című mű által használt terminus technicusokat igyekeztem átvenni, de általában zárójelben megadom az angol elnevezést is.

A szóalkotásnak (word-formation) számos módja létezik minden nyelvben. Eltekintve attól az esettől, amikor kész szót kölcsönöz egy nyelv egy másiktól (mely jelenség az angolban mindig nagy fontossággal bírt), a meglévő szókincsből kiinduló szóalkotásnak is sokféle fontosabb és kevésbé fontos válfaját ismerjük. Az angol nyelvben az új szó alkotásának legfontosabb módjai: a szóösszetétel (compounding), a szóképzés (affixation), és a képző nélküli ún. szófaji átcsapás vagy szófajváltás (conversion). Ezek közül az első és a második esetenként nehezen különböztethető meg, de az is gyakori jelenség, hogy egy adott szóban egyszerre a szóképzésnek több fajtája is jelen van. A szóalkotás fent említett gyakoribb fajtái mellett még további, kevésbé jelentős módjait is ismerjük, de ezek közül itt csak a rövidítést (shortening, clipping) kívánom tárgyalni.

A felsorolt jelenségeknek szinte mindegyike tartalmaz olyan lehetőséget is, amelyek érzelmek kifejezésére alkalmasak. Ezeket venném a következőkben sorra.

1. Szóképzés (Affixation)

A képzők két fontosabb fajtája az előképzők (prefixes) és utóképzők (suffixes) közül csak azokat szándékozom tárgyalni, melyek a fenti szempontból számításba jöhetnek.

Előképzők

Az előképzők kevésbé változtatják meg a szó jellegét mint az utóképzők, a képzett szó általában ugyanahhoz a szófajhoz tartozik. Hatásuk sokszor határozói jellegű, de igen gyakoriak a negatív előképzők is. Sokan közülük még ma is használhatók szóképzésre, de néhány már csak régebben képzett szavakban él tovább. Érzelmek hordozására kevés alkalmas közülük.

Ezek a következők:

- arch-* Egyszerűen adhat kedvező vagy kedvezőtlen színezetet egy szónak. Az első esetben egyetlen szónak érezzük az összetételt (archbishop, archprophet), az utóbbi esetben viszont különálló jelzőnek és így is írjuk. (arch liar, arch impostor – Zandvoort: 292). Quirk megfigyelése szerint az újabb képzések általában elítélő jellegűek. (Quirk et al: 985)
- be-* Azon kevés előképzők közé tartozik, amelyek alkalmasak más szófaj létrehozására, s ugyanakkor önálló értelemmel nem rendelkeznek. Amikor múlt idejű melléknévi igenévvvel párosul, gyakran kap megvetést kifejező színezetet. („benighted”, „bespectacled” – Ánnold: 74, „bemedalled” – Zandvoort: 293) Más esetekben csak intenzívebbé teszi a szó jelentését, de nem tartalmaz megvetést.
- en-, em-* A fentiekhez hasonlóan igék képzésére szolgálnak, s ugyancsak nyomatékossá teszik a szó jelentését. (to enkindle, to enclasp, to enwrap)
- mal-* Pejoratív jelleget ad a vele képzett szavaknak, többnyire főnevekkel áll, de előfordul igékkel és melléknevekkel is. (malpractice, to maltreat, malodorous)
- mis-* A mal- előképzőnél gyakrabban használt, szintén pejoratív színezetű képző. (to misinform, misleading)
- non-* A szokásos negatív, kontrasztot kifejező jelentése mellett egy új használata is elterjedőben van, mellyel kapcsolatban Quirkék könyvét idézném: „*Non-person and non-event* illustrate a pejorative type of noun-formation which has recently acquired popularity. The meaning here is ‚a person who is not (ie. does not count as) a person’, ‚a complete nonentity’, etc.” (Quirk et al: 983)
- pseudo-* A pejoratív jelentést hordozó előképzők közé tartozik. (pseudo-intellectual, pseudo-scientific)
- hyper-* Hansen megfigyelése szerint amennyiben nem szakterminológiai jellegű szóban fordul elő, úgy elítélő jelentése van (Hansen et al: 78)
- over-* Quirk megfigyelése szerint a „hyper”-hez és az „under”-höz hasonlóan pejoratív színezete van. (Quirk et al: 984) „Should I go in for this moral weight lifting and get myself some *over-developed* muscle?” (LBA: 79) „You’d think that this indigestible mess would stir up some kind of tremor in those distended, *overfed* tripes – but not her!” (LBA: 38) „He said she was an *overfed, overprivileged* old bitch.” (LBA: 66)
- under-* Pejoratív színezetet adhat a vele képzett szónak „You *underestimate* me.” (LBA: 50)
- super-* Hansen véleménye szerint mind pozitív, mind negatív érzelmek hordozására alkalmas. Így pl. a hirdetések nyelvezetében többnyire dicsé-

ró jelentése van (supersoft, superfine), máshol viszont elítélő inkább (supersubtle). (Hansen et al: 84)
ultra- Szintén Hansen megfigyelése szerint elítélő jelleget ad a szónak. (*ultra-ambitious*, *ultra-liberal*) (Hansen et al: 85)

Utóképzők

A szóvégi képzők (derivational suffixes) gyakran megváltoztatják a bázis eredeti szófaját. Aszerint szokás osztályozni őket, hogy milyen szófajból milyen szófajt képeznek. Ha rag (inflectional suffix) is kapcsolódik a szóhoz, akkor az a képző után következik. Bár az utóképzők is elvileg egyaránt alkalmasak pozitív és negatív érzelmi töltés hordozására, mégis azok vannak túlsúlyban, amelyek valamilyen negatívumot fejeznek ki.

Főnévképző szuffixumok közül érzelmi töltést hordozhatnak:

A leggyakoribb eset azok közül, amikor egy képzőnek érzelmi töltése van, a kicsinyítést kifejező képzőké. Bár ezek száma nem nagy az angolban más nyelvekhez képest, a jelen téma szempontjából mégis jelentős szerepük. Zandvoort szerint használatuk általában nem egyszerűen a kicsiség kifejezésére irányul, hanem szinte mindig jelen van az érzelmi töltés. „... as a rule even those that are usually called diminutive are often rather, or at the same time, AFFECTIVE, i.e. they express the feeling with which the person or thing described is regarded. Mere smallness not inducing any kind of feeling is usually denoted by the adjective *small*: a *small glass of milk* or left unexpressed: *to make a fire*, or implied: *a cottage*.” (Zandvoort: 302–303.) Arnold megállapítja, hogy nem csak személyek, hanem tárgyak neveivel is használatosak, mint pl. *hanky* (handkerchief), *nightie* (nightgown), s mivel nem nagyon produktívak, van egy olyan tendencia, hogy helyettük a *mini* – „semi-affix”-et használják sokszor. Hansen így ír: „Die Verwendung des Suffixes -ie/-y_(N) ist weniger durch ein Merkmal des Denotats als vielmehr durch die Haltung des Sprechers zum Denotat bzw. zum Hörer bedingt, denn es erscheint in Ableitungen von Personennamen oder von Substantiven mit vorwiegend hypokoristischer Funktion (Ausdruck von Vertrautheit, Sympathie, Zärtlichkeit: ‚dear (little) PersN(N’)”. Megállapítja továbbá, hogy a képző hozzáadásával egyidőben gyakran a tő rövidítése is bekövetkezik (*Lizzy*, *hanky*), valamint azt, hogy nagyon sok ilyen szó ered a „gyerekszoba szókincséből”, s ezek szinte mindig valami pozitív érzelmet képviselnek, stilisztikailag pedig köznyelvi vagy szleng rétegekhez tartoznak. Ezzel ellentétben viszont az a jelenség, amikor nem a tulajdonképpeni használati szférájukban fordulnak elő, s ezért könnyen nevetséges, ironikus színezetet kölcsönözhetnek a szónak. (Hansen et al: 105). Értékes Márton megfigyelése is, miszerint ezek a kicsinyítőképzős szavak tulajdonképpen 3 kategóriába tartozhatnak. Vagy csak egyszerűen kicsiséget fejeznek ki, vagy a kicsiség által kiváltott gyöngédséget, szeretetet, együttérzést, sajnálatot, vagy a kicsiséggel szintén kapcsolatba hozható jelentéktelenséget, értéktelenséget, megvetettséget. A két

utóbbi funkció az, melyek érzelmeket képviselnek, az előbbi pozitívakat, az utóbbi negatívakat. (Márton: 18)

-y, -ie Bizalmas, meghitt hangvétellű társalgásban fordulnak elő leginkább, szerepük csak a kedvesség, bizalmasság, stb. jelzése eredetileg. Mint említettük, gyakran fordulnak elő a gyermekek és a gyermekekkel beszélgető felnőttek nyelvében (Tummy, ducky, pussy, kitty, dolly, girlie, lassie, puppy, kiddly, deary, nosey, cheeky). A drámákban is leggyakrabban ezekkel a képzőkkel találkoztam. Ahogyan Márton Rezső is megfigyelte, egyaránt fordultak elő pozitív és negatív érzelmeket hordozó szavakban, ugyanaz a szó, megszólítás, tulajdonnév az egyik szereplő szájából gúnyosan hat, míg egy másik esetében valódi gyengédséget fejez ki. Például az „I’m talking about Jerusalem” c. darabban egy összetartó, egymást szerető család tagjai alkotják a szereplők többségét. Szinte csak becézve szólítják egymást (Addie, Davey, Ronnie, Danny, Hymie) és barátjaikat (Libby, Sammy), s ezáltal épp a harag kifejezéseként hat, amikor pl. az egész dráma során Ronnie-nak becézett szereplőt hirtelen Ronaldnak szólítja a testvére: „Ada. He’s so bloody stubborn. *Ronald!*” (ITJ: 19)

Valódi gyöngédséget fejeznek ki a következő -y-re, -ie-re végződő alakok:

„Leave the poor *girlie* alone. She’s busy.” (LBA: 11) „*Mummy*, please, help us.” (ITJ: 10)

A kicsinyítőképzőknél gyakrabban használjuk a gyengédség kifejezésére az olyan megszólításokat, mint *darling*, *love*, *puppet*, *angel*, *sweatheart*, *honey*, *lovely*, *baby*, stb.

„Ah, Ada *darling*. My *pet*. *Sweatheart*. Don’t cry *love*. Ah there *puppet*, what is it then?” (ITJ: 43)

Az általam elemzett drámákban – jellegükénél fogva – sokkal gyakoribb az az eset, amikor a kicsinyítőképzők nem szeretetet, gyöngédséget fejeznek ki, hanem tettetett szeretetet, gúnyt, megvetést. Különösen jellemző ez a „Nem félünk a farkastól” esetében, melyben alig fordul elő pozitív érzelmi megnyilvánulás, a darab mégis hemzseg a kicsinyítőképzők, becenevek használatától, jóllehet a szereplők gyűlölik, megvetik, lenézik egymást.

„Screw, *sweetie*.” (WAW: 21)

„And *Mousie’s* father was a holy man . . .” (WAW: 87)

„And one of the things nobody could understand about *Blondie* was his luggage . . .” (WAW: 88)

„Tut, tut yourself . . . you old *floozy!*” (WAW: 50)

Az ún. dajkanyelv (baby talk, nursery talk) is többnyire a gúny kifejezésének szolgálatában áll itt.

„Poor *Georgie-Porgie* put upon pie!” (WAW: 15)

„Well, here’s *nursie*.” (WAW: 65)

„*Paunchy* over there isn’t too happy when the conversation moves to muscle.” (WAW: 38)

„One more Martha. One more game, and then *beddie-bye*”. (WAW: 122)

„All-*rightie*”. (WAW: 126)

„No climb stairs with *Georgie?*” (WAW: 122)

Rendkívül gyakran fordulnak elő a "mummy" és „daddy” szavak, de amikor ezek a „Dühöngő ifjúság”-ban Jimmy, illetve a „Nem félünk a farkastól”-ban George szájából hangzanak el, akik gyűlölik feleségük szüleit, minden esetben gúnyt, megvetést sugároznak.

„*Mummy* may look over-fed and a bit flabby on the outside, but don't let that well-bred guzzler fool you.” (LBA: 52)

„*Mummy* and *Daddy* turn pale and face the east every time they remember she's married to me.” (LBA: 31)

-*et*, -*ette* Jespersen szerint bizonyos érzelmi töltést hordozhatnak, mint pl.: floweret, watchet, statuette, novelette. (Jespersen: VI. 443.) A következő példában gunyoros színezete van az így képzett szónak.

„You don't know what's been going on around here while you been having your *snoozette*, do you . . .” (WAW: 105)

-*let* Marchand szerint rangokat kifejező főnevekhez járulva azoknak gúnyos, megvető jelleget ad, mint pl. *kinglet*, *queenlet*, *princelet*, *lordlet*, *dukelet*. (Marchand: 264) Hansen szerint a személyeket jelölő főnevekhez járulva pejoratív színezetet kölcsönöz nekik (Hansen et al: 109). Tapasztalatom szerint is nem csak a rangokat, hanem egyéb, személyeket jelző főnevekhez járulva is lehet érzelmek kifejezője, amint a következő példákban is.

„. . . your little *wifelet* isn't here.” (WAW: 21)

„Well, speak to your *wifelet*, your little bunny, for God's sake.” (WAW: 124)

„Two years ago I couldn't even lift up my head – now I have more uplift than a film *starlet*.” (LBA: 79)

-*ling* Eredetileg szintén kicsinyítőképző, de gyakran megvető felhanggal (princeling, weakling, underling, hireling – Quirk et al: 984). Zandvoort megfigyelése szerint az eredeti kicsinyítőképző funkcióban – elsősorban állatok-, növények-, néha személyek neve után – már nem produktív a végződés, ma már csak akkor produktív, amikor megvetést fejez ki, nemesi rangok esetében pedig jelentéktelenséget.

A „worldling” szó esetében viszont már se jelentéktelenség, se kicsinyítés kifejezése nem jöhet szóba, egyszerűen helytelenítő álláspontot fejez ki. (Zandvoort: 304)

„I was a liberal skinny *weakling*.” (LBA: 79)

„That voice that cries out doesn't *have to be a weakling's*, does it?” (LBA: 94)

-*kin* Márton szerint néhány ilyen végződésű szó is érzelmi töltést hordoz, mint pl. cannikin, manikin, bumpkin, jerkin, pipkin. (Márton: 19)

Nem kicsinyítő jellegű főnévképzők:

-*ster*, -*eer* Pejoratív jelentésű, személyeket jelölő főnevekben található, meglehetősen ritka képzők, melyek nem személyeket jelentő főnevekhez járulnak a képzés során. (gangster, trickster, gamester, profiteer, pamphleteer). Vannak esetek, amikor nincs pejoratív színezete a képzett szónak (engineer, youngster, roadster, songster) (Quirk et al: 994, Zandvoort: 299, 302). Néhány példa Marchandtól (283 – 5): mobster, shyster, rhyminster.

„You're a *monster* . . . you are.” (WAW: 94)

- „If you don't want to be an emotional *spinster*, „just you listen to your dad!” (LBA: 49)
- „You want to play *gangsters*?” (TK: 107)
- ite* Amennyiben helyek és személyek nevéhez járul ez a képző, úgy ezáltal a szó gyakran pejoratív, megvető, lenéző színezetet kap. (Labourite, Socialite, Wagnerite, Durhamite). Hansen csak a személynevekkel kapcsolatban említi, hogy elítélő (Hitlerite, Thatcherite – Hansen et al: 108)
- dom* Elítélő színezete lehet, amennyiben modern összetételekben fordul elő. Néhány példa Zandvoorttól (306) és Hansentől (98): officialdom, schoolmasterdom, villadom, cockneydom, bachelordom, dandydom, gangsterdom, nazidom.
- (e)ry* Jespersen szerint modern „nonce – formation” esetében helytelenítő, gúnyolódó karaktert ad a szónak, mint pl. fummery, cockatoory, stb. (Jespersen: VI. 246.) Marchand szintén megfigyelte, hogy az ilyen szavaknak megvető színezete van. (Marchand: 222 – 5)
- ard* Marchand megállapítja, hogy a vele képzett szavak lekicsinylő, megvető benyomást keltenek (Marchand: 196). Jespersen kimutatja, hogy ez a színezete a francia nyelvben már korán kialakult és a vele képzett legtöbb angol szó is ilyen színezetet kapott (Jespersen: VI. 250). Néhány példa Lazarovits (15) dolgozatából: bastard, coward, drunkard, sluggard. Az általam elemzett drámákban a „bastard” szó az, amely messze a leggyakrabban fordul elő az ilyen végződésűek közül.
- „. . . climbing all over the poor bastard. . .” (WAW: 126)
- „But we agreed – the *bastard*.” (ITJ: 36)
- „That old *bastard* nearly ran me down in his car” (LBA: 72)
- „You rotten *bastard*! I hate your guts, I'm clearing out, and I hope you rot!” (LBA: 72)
- „*Bastard* house!” (TK: 120)
- ton* Szintén elítélő jelentést hordoz (simpleton) (Arnold: 71)
- s* Ez ugyan nem képző, hanem a többes szám jele, de Márton megfigyelése szerint, amennyiben normálisan egyesszámban álló főnevekhez járul, úgy túlzást, s egyúttal nagyobb érzelmi töltést fejez ki: „I've had enough of all your Napoleons and Hannibals and Montgomeries and Nelsons!” (Márton: 18)

Igékét képző végzések közül érzelmet hordozhat:

- ify* Amennyiben nem neo-klasszikus jellegűek, úgy gyakran pejoratív töltést kapnak az így képzett igék: dandify, speechify (Quirk et al: 101), beautify, ladify, torify, uglify, whiggify, whiskify, happyfy, shelleyfy, swiftify (Márton: 18)

Melléknévképzők közül érzelmi töltése lehet a következőknek:

- ish* Amennyiben fokozható melléknéveket képezünk vele, úgy többnyire elítélő jelentésű szavakat kapunk (foolish, snobbish, stb.) A bázis lehet már eleve valami negatívum (brutish, devilish, slavish, snobbish), de ere-

detileg semleges töltésű szó is (childish, mannish, womanish, selfish). Alkalmilag alkotott szavak (nonceword) képzésére is alkalmas (Zandvoort: 316). Ugyanakkor a bázishoz több hasonló funkciójú képző is járulhat. Ilyen pl. a „mannish”, „manlike”, „manly” sorozat, melyek közül az első elítélő, a második semleges, a harmadik dicsérő színezetű. Márton megállapítja: „In colloquial language it is a favourite ending for nonce words with a depreciatory nature, and is used when the speaker does not want to be too categorical. e.g.

How do you like this tea, Colonel?

Well enough, madam, but methinks it is a little *morish*.” (Márton: 17).

Marchand szerint összetételekhez, tulajdonnevekhez járulva szintén lenéző színezetet ad, pl. at – homish, old-masterish, honey-moonish, touch – me – not – ish, Queen Annish (Marchand: 243 – 4).

Néhány példa az elemzett drámákból:

„She’s so *squeamish* your aunt.” (ITJ: 42)

„I’m quite aware how *snobbish* that sounds.” (LBA: 46)

„I suppose I must be soft and *squeamish*, and *snobbish*, but I felt as though I’d been dropped in a jungle.” (LBA: 43)

-ese Ha szerzők neveihez, továbbá néhány más főnévhez járul, akkor elítélő jelentése van az így képzett szavaknak, s annak ellenére, hogy általában melléknévképző, ezekben az esetekben főneveket hoz létre. (Johnsonese, Carlylese, journelese, translationese – Zandvoort: 313)

Szemiaffixumok (Semi – affixes)

Olyan végződéseket nevezünk így, melyek vagy ma is, vagy csak régebben önálló szóként szerepelhetnek ill. szerepelhettek, de olyan gyakran kerültek összetételekben a szavak végére és vesztették el hangsúlyukat, sokszor kiejtésük erős alakját, hogy a szuffixumokhoz hasonlatosan kezdtek viselkedni. Ilyeneka – *man*, – *like*, – *proof*, – *worthy*, – *way(s)*, – *wise*, – *monger*, – *wright* végzések. Közülük a két utolsó már nem produktív. Számunkra a *-monger* végződés az érdekes, mert erősen elítélő színezete van. Csak azok az ilyen végződésű szavak tekinthetők neutrálisnak, melyek 1500 előtt keletkeztek. Az újabbakra ez a negatív érzelmi felhang a jellemző (fashion monger, newsmonger, scandalmonger, warmonger – Arnold: 97)

2. Szóösszetétel (compounding)

A szóösszetételeket sok esetben nagyon nehéz elhatárolni mind a képzett szavaktól, mind a szócsoportokról (phrase). Az angol szóösszetételek nagy többsége két alkotórészből jön létre, s ezek az elemek általában önállóan is használatosak. Természetesen vannak olyan esetek is, amikor kettőnél több tagból állanak, s amikor egyik- vagy kivételesen több – elemük nem használható önállóan. Az összetétel tagjainak egymáshoz való viszonyát sokféle szempontból vizsgálhatjuk (pl. grafikai, szintaktikai, lexikai, stb.), s osztályozásuk is sokféle lehet. Ennek elemzésére a jelen tanulmányban nincs lehetőség.

Itt csak a témánk szempontjából két legfontosabb csoportról szólnék részletesebben. Ha az összetétel szófaját vizsgáljuk, akkor elsősorban főnevekről, melléknevekről és igékről kell beszélnünk, de más szófaj is előfordulhat. Ezek közül különösen az összetett főnevek kategóriájában találunk több olyan típust, mely érzelmek hordozására alkalmas. Ezeken kívül létezik még egy olyan sajátos csoportja az összetételeknek, mely csak részben elégíti ki az összetétel definícióját, bizonyos megfontolások alapján mégis ide szokták sorolni őket (ikerítés).

A) Az összetett főnevek néhány érzelmi töltést hordozó típusa

- a) Az ún. exocentrikus összetételek, amelyekben a tagok egyike sem jelenti a meghatározott dolgot vagy személyt (determinatum), s melyek igei és főnévi tagból állnak, gyakran fejeznek ki megvetést, lenézést, amennyiben nem tárgyra, hanem személyre vonatkoznak. (turncoat, pickpocket, cut-throat)
- b) Egy másik fajtája az összetételeknek az, amikor az igei tövet az „adverbial particle” követi, s az egész eztán főnévként használjuk. Itt tehát a szóösszetétel és konverzió együttes megjelenéséről van szó, s bár azonos morfémákból áll a főnév és az ige, a hangsúlyban és a helyesírásban változások következnek be. (Arnold: 141). Amennyiben az így keletkezett főnév személyre vonatkozik, akkor annak ironikus vagy elítélő színezete lehet. (pick-up, pin-up, go-between)
„Do you know what he said about Mummy? He said she was an overfed, overprivileged old bitch. „A good *blow-out* for worms” was his expression, I think.” (LBA: 66)
- c) Az ún. „bahuvrihi” összetételeket az jellemzi, hogy az illető személyt, dolgot vagy állatot valamilyen feltűnő tulajdonsága, jellegzetessége felidézésével nevezünk meg. Két típusa lehet. Vagy melléknév és főnév vagy főnév és főnév kombinációja jöhet létre ebből a célból. A legtöbb esetben ironikus, elítélő jellege van. (fathead, highbrow, black-shirt, pale-face, greybeard, blockhead, feather-brain)
„I don’t think one „comes down” from Jimmy’s university. According to him, it’s not even red brick, but *white tile*.” (LBA: 42)

B) Kettőzés és ikerítés (Reduplicative compounds)

Angol nyelvészeti könyvek a fenti megnevezés alatt együtt említik a következő jelenségeket, de ahogy a magyar elnevezések is jelzik, valójában két nagyobb csoportról beszélhetünk itt.

- a) Az angolban a tulajdonképpeni reduplikáció lényege az, hogy változatlan alakban ismétljük meg az alapszót. A magyar nyelvészeti könyvekben ilyen esetekben kettőzésről beszélnek (bár a kettőzésnek is van a magyarban olyan válfaja, ahol módosul az alapszó). Csak egy részük hangutánzó, s amelyek nem ezek közé tartoznak, azok gyakran kifejezőek és ironikusak. (Arnold: 105)
„Where’s my little *yum yum*? Where’s Martha?” (WAW: 58)
„Martha makes *goo-goo* eyes . . .” (WAW: 111)

Hansen véleménye szerint elsősorban a melléknevek (s azok közül is az *-y*-ra végződők) ilyen jellegű összetételei érzelmi töltésűek, még hozzá elítélők (girly-girly, goody-goody, preachy-preachy, pretty-pretty). Megfigyelése szerint ezek szinte kizárólagosan expresszívok, míg a többi fajta csak többségében (Hansen et al: 141). Zandvoort így ír: „Most of them are affective in meaning: *goody-goody* and *pretty-pretty* express disapproval, *pooh-pooh* contempt, *so-so* depreciation, *bye-bye* intimacy, etc. They are especially common in familiar speech.” (Zandvoort: 286)

b) Ikerítés

A következő két csoportban már nem változatlan alakban ismétljük meg az alapszót, hanem valamilyen változással. Ezeknek a magyarban az ikerítés felel meg, melyet így határoz meg a MMNR: „Ikerítésnek nevezzük azt a sajátos szóalkotásmódot, amely valamely szót saját, hangalaki tekintetben bizonyos szabály szerint módosított változatával fűz egybe újszóvá.” Ez a magyarban történhet a magánhangzó(k), a szóeleji mássalhangzó(k) vagy mindkettő változtatásával. (MMNR: 431)

C) Tőhangváltós összetételek (Ablaut combinations)

A tőhangzónak általában [i] → [æ] vagy [i] → [ɔ] megváltoztatásával – egyes szerzők elnevezésével – „pseudo-összetételek” jönnek létre, melyek élénk, expresszív hatásúak. Zajt vagy mozgást szimbolizálnak. Az önállóan is használt szó lehet első vagy második tag, többségük egyszótagú elemekből áll, de kétszótagúak is előfordulnak. (chit-chat, bible-babble, clitter-clatter, shilly-shally, singsong – Arnold: 106)

D) Rímösszetételek (Rhyming combinations)

Az ablaut összetételhez hasonlóan, csak itt nem a magánhangzó, hanem a szóeleji mássalhangzó variálásával jön létre, érzelmi töltésű, gyakran a dajkanyelvekhez hasonló jelenség. Arnold a következőket írja erről: „The expressive character is mainly due to the effect of rhythm and sound suggestiveness. It is intensified by the endearing suffixes *-y*, *-sie* and the jocular *-ty*, *-dy* (*flibberty* – *glibberty*, *hoity-toity*, *willy-nilly*, *helter-skelter*, *mumbo-jumbo*). Semantically predominant in this group are words denoting disorder, trickery, teasing names for persons, and lastly some playful nursery words.” (107) Hansen megállapítja, hogy sokszor csak játékos jellege miatt használják, ilyenkor nem a jelölt dolog jegyeinek, hanem a beszélő érzelmi állapotának a kifejezője, illetve a beszélő viszonyának a megnyilvánulása hallgatójához vagy a szóbanforgó tárgyhoz, dologhoz. (Hansen et al: 143) Néhány példa a drámákból:

„Ronnie, you are a *nitwit*, you could have set the whole place alight.” (ITJ: 19)

„No *humdrum* jobs then no anything!” (ITJ: 28)

„Don't take any notice of that *clap-trap* for god's sake boy.” (ITJ: 35)

„Poor *Georgie-Porgie*, put upon pie!” (WAW: 15)

3. Szófajváltás (Conversion)

A szóalkotásnak olyan fajtáját nevezzük konverzióknak, amikor egy adott szófajhoz tartozó szó elő- vagy utóképzők hozzáadása nélkül átmegegy egy másik szófajba. Ezen tulajdonság miatt elterjedt a „zero derivation” megjelölés is. Egyes könyvek azt is konverzióknak tekintik, ha csak kisebb mértékű helyesírási vagy fonológiai változás következik be. Természetesen sok esetben nehéz megállapítani, hogy melyik szófajból csapott át a szó a másikba. Ilyen esetekben sokszor a szemantikai háttér segít ennek kiderítésében. Ugyanakkor diakronisztikus módszerrel különbséget tehetünk olyan esetek között, amikor 2 különböző alakú, de közös tövű szó a végződéslekopása folytán idővel azonos alakú, de különböző szófajokhoz tartozó szavak jöttek létre (Arnold: 133), s olyanok között, amikor egy meglevő alakot szándékosan használunk egy másik szófajú szerepben. Vannak akik a szándékosságot alapvető kritériumnak tartják a konverzió vonatkozásában. Leggyakrabban igét, főnevet, melléknevet képezhetünk ezzel a módszerrel, bár más szófajok esetében is előfordul átcsapás. Mégis a leggyakoribb az ige – főnév és főnév – ige változás.

Egyszerre több új jelentés is létrejöhet a konverzió eredményeként. Bár többszótagúak is gyakran váltanak szófajt, a leggyakoribb mégis az egyszótagúak szófaji átcsapása.

Ákárcsak az összetételeknél, itt is elsősorban a főnevek létrejötténél mutatnak ki a nyelvtankönyvek olyan csoportokat, ahol gyakori az érzelmi töltés. (Hansen: 132-3)

Az egyik ilyen az, amikor igékből formált személyekre vonatkozó főnevek jönnek létre, s ezeknek elítélő színezete van (bore, cheat, flirt, scold, tease).

A másik csoportról már az összetételek kapcsán is szó esett, hiszen itt az ige és az „adverbial particle” összetétellel áll egybe, s ugyanakkor helyesírási és fonológiai változások kíséretében alakul főnévvé. (go-between, runaway, show-off).

Egy harmadik csoport az, amikor egy igéből és egy főnévből álló összetett szó főnévként személyeket jelöl és elítélő töltése van. (cut-throat, pick-pocket, spoilsport, telltale).

A szabályosan végbemenő változások mellett gyakran találkozhatunk alkalmi változtatásokkal. Ezekről Arnold így ír:

„Alongside these regular formations many occasional ones are coined every day as nonce-words. Sometimes, though not necessarily, they display emotional colouring, give, a jocular ring, to the utterance or sound as colloquialisms.” (Arnold: 139)

„So, anyway, I married the S.O.B. and I had it all planned out... He was the groom... he was to be *groomed*.” (WAW: 55)

„Well you can just *houseboy* your way up the ladder for a while.” (WAW: 115)

Részleges konverzió

Akkor beszélhetünk részleges konverzióról, ha a szó a másik szófajnak csak bizonyos tulajdonságait veszi át, de nem valamennyit. A legismertebb eset a főnévként használt mellékneveké, melyek legtöbb vonatkozásban úgy

viselkednek mint a főnevek, de nem vehetik fel a főnév többes számának és birtokos esetének a végződését. Ide tartoznak azok a megszólításként használt főnévvé vált melléknevek is, melyekről Zandvoort így ír: „Especially in the language of women and children emotional adjectives such as *silly, stupid, dear, innocent* may be used as vocatives in addressing a single person: *no, you silly, you stupid, poor innocent, my dear.*” Ezek a melléknevek néha teljes konverzióban is részesülhetnek: „Men are great sillies”. (Zandvoort: 270)

Példák a drámákból:

„Let’s have that paper, *stupid*” (LBA: 78)

„I didn’t say I was disappointed! *Stupid!*” (WAW: 111)

„What do you say, *lovely?*” (LBA: 15)

„A little bit, *dear* . . .” (WAW: 74)

„Cheers, *dears*” (WAW: 22)

„Righto, my *hearties*”. (ITJ: 51)

„You’re not like any phony I’ve met before, but *phonies* come in all types and sizes.” (SBY: 37)

A három utóbbi mondatban a melléknév teljes konverzióban részesül, de ez csak egy alkalmi képzés.

Szócsoportok és mondatok konverziója

Quirk írja: „Phrases, or sequences of more than one word, are sometimes reduced to noun status by conversion rather than by any of the normal patterns of compounding:

„Whenever I gamble, my horse is one of the also-rans.” Similarly, phrases may occasionally be converted to adjectives: . . . I feel very under-the-weather.” (Quirk: 1014)

Zandvoort is megfigyeli, hogy nem csak szókapcsolatok, hanem egész mondatok is képezhetik konverzió tárgyát:

„Young What’s his name has got into a bad scrape, I hear. He was a devil-may-care sort of person.” (Zandvoort: 276)

A következő példák is világossá teszik, hogy itt az esetek nagy részében egy alkalomra képzett szavakról, szócsoportokról van szó, melyeket a szakirodalom “*nonce-word*” elnevezéssel szokott emlegetni.

„I’ll *work-of-art* you.” (ITJ: 7)

„I’m fascinated by the methodology . . . by the pragmatic accomodation by which you *wave-of-the-future* boys are going to take over.” (WAW: 68)

„. . . it looks to be a kind of *knock-about, drag-out* affair.” (WAW: 66)

„Vicious children, with their *oh-so-sad* games, hop-scooting their way through life, etcetera, etcetera.” (WAW: 116)

„It’ll just be for the Brave *New-nothing-very-much-thank-you*.” (LBA: 85)

„You don’t *bloody hell* me, my son.” (TK: 109)

Példák mondatok konverziójára:

„Those innocent *I-don’t-know-what-you ’re-talking-about-eyes?* (ITJ: 30)

„Just a cold, English *you-go-your-way-and-I’ll-go-mine.*” (ITJ: 13)

„Ever since I married . . . uh, *What’s-her-name* – uh, Martha.” (WAW: 26)

„...Who's coming over?
 Martha: *What's-their-name*.
 George: Who?
 Martha: WHAT'S- THEIR-NAME!
 George: Who what's-their-name?” (WAW: 14)

Másodlagos konverzió

Quirk és mások az elsődleges konverzió mellett még beszélnek egy ún. másodlagos konverzióról, amikor a szó nem az egyik szófajból a másikba megy át, hanem ugyanazon szófaj egyik kategóriájából a másikba. (Quirk: 1015). Pl. tulajdonnévből köznévvé, megszámlálhatatlanból megszámlálható lesz, stb.

Témánk szempontjából ide tartozik a statikus főnevek átváltozása dinamikus főnevekké, amikor ideiglenes tulajdonságot, viselkedést fejeznek ki a „*ot be*” ige folyamatos alakja után.

He's being a fool (= He's behaving like a fool.)

Ugyanez lejátszódhat melléknevekkel is:

He's just being friendly (= acting in a friendly manner)

Példák a drámákból:

„You're *being offensive*, Libby.” (ITJ: 27)

„Dave (after a silence) Now who's *being wet*?” (ITJ: 28)

„That's *being soggy and soft*!” (ITJ: 28)

„You're just *being kind*” (SBY: 105)

A példák többsége azt mutatja, hogy az elítélő jelentésű szerkezetek a jellemzőek itt is, bár az utolsó jelzi, hogy pozitív érzelem kifejezésére is alkalmas.

4. Rövidítés (Shortening, curtailment, clipping)

Az angol nyelvnek az a tulajdonsága, hogy nagyon sok egyszótagú szó található szókincsében, elősegíti a rövidítések keletkezését is, hiszen ezeknek – még akkor is, ha idegen eredetűek – angolos jellege van. Az összetétellel és a szóképzéssel ellentétben itt redukálódnak a szavak, s a létrejött új szó további szavak képzésének bázisává válhat, önálló, teljes értékű szóként viselkedhet. A rövidített szó kiejtése azonos az eredetivel, helyesírása változhat, hogy biztosítsa az eredeti kiejtést. A poliszemantikus prototípusnak általában csak egy jelentését viszi tovább a rövidített alak. A fejlődés első szakaszában az új szó és az eredeti (prototípus) még együtt él. Viszonyukról Arnold így ír: „The curtailed form may be regarded as a variant or a synonym differing from the full form quantitatively, stylistically and sometimes emotionally, the prototype being stylistically and emotionally neutral.” (Arnold: 112) A fejlődés egy későbbi szakaszában a rövidítés már csak etimológiailag áll kapcsolatban az eredetivel, önálló életet él, s jelentős jelentésváltozáson mehet át. Erre egy nagyon jó példát idéz Arnold: „A speaker who calls himself a football *fan* would probably be offended at being called a *fanatic*.”

(Arnold: 113). Az első szakasz példái: doctor: doc, examination: exam, a második szakaszé: omnibus – bus, brand(e) wine – brandy. Míg az első szakaszban a prototípus és a rövidítés értelme megegyezik, felcserélhetők (bár ez stilisztikai szempontból nem mindig kivitelezhető), addig a második szakaszban a jelentések már annyira eltávolodtak egymástól, hogy behelyettesítésre nem gondolhatunk. Az első szakaszból állapítja meg Arnold: “Curtailed words of the first *group* (variants) render one of the possible meanings of the prototype creating by this novelty a greater expressiveness, a colloquial or slangy shade and often emotional colouring as well.” (Arnold: 119). Szintén Arnold írja, hogy az érzelmi töltés kérdése szinte elválaszthatatlan a stílus kérdéseitől, elsősorban a társalgási nyelvben fordul elő, különösen gyakori a szleng különböző fajtáiban (iskolai, katonai, sport), az újságok nyelvében, az ún. „baby-talk”-ban. A stilisztikai színezet addig marad meg, amíg él a kapcsolat a prototípus és a rövidítés között. Ha ez megszűnik, akkor a rövidítés is stilisztikailag semlegesé válik. Tehát témánk szempontjából csak az első szakasz szavai érdekesek, különösek azok, amelyeknél még valamilyen más eszközzel is fokozzuk az érzelmek kifejezésének a lehetőségét (pl. kicsinyítőképző hozzáadásával).

Ami a rövidítés helyét illeti, tekintve, hogy a szavak az első szótagjukkal idézhetők fel leginkább az emlékezetben, ezért logikus módon a rövidítések többsége az első vagy a hangsúlyos szótag meghagyásával jön létre (*ad*(vertisement)), de néha előfordul az is, hogy a szó vége ((*hi*)story), közepe ((*in*)flue - (nza)), vagy egy szókapcsolat egy része (*prom*(enade concert)) marad meg. A létrejött új szó ugyanahhoz a szófajhoz tartozik, de konverzió után más szófajjá is válhat, valamint végződést is kaphat. ((Tele)phone – to phone, comfortable-comfy) Érdekes Hansen megfigyeléseit is idézni: „Enge Vertrautheit mit dem Bezeichneten und häufiger gemeinsamer Umgang mit ihm führen innerhalb bestimmter Sprechergruppen kommunikativer Gemeinschaften) fast zwangsläufig zur Schaffung von Kurzbezeichnungen und sind zugleich eine notwendige Voraussetzung dafür, dass diese auch verstanden werden.” „Hauptmotiv für die Bildung von Kurzformen ist zweifellos das Streben nach Sprachökonomie, doch trägt zu ihrer Entstehung wohl auch das Gefühl der Zusammengehörigkeit und des Miteinandervertrautseins bei.” (Hansen et al: 146 – 147)

Ami a magyar megfelelőjét illeti az MMNR a „Szörövidítés” és a „Szócsonkítás” címszavak alatt ismerteti némileg eltérő két típusát. (MMNR: 467)

A drámákban leggyakrabban talán a megszólításokban és keresztnevekben találkozunk rövidítésekkel, melyek többségéhez kicsinyítőképző járul. Az „I’m Talking about Jerusalem” c. darabbal kapcsolatban már utaltam arra, hogy ennek oka itt a pozitív érzelmek, a családtagok és barátok meghitt viszonya. De lehet gúnyolódás eszköze is a rövidített alak; mint a „Pusey” megszólítás a „pusillanimous” szóból vagy a „pa” szó a „papa” szóból a következő mondatban:

„... and he died eventually. Mousie’s *pa*, and they pried him open, and all sorts of money fell out ...” (WAW: 87)

„Behold the Lady Pusillanimous. (Shouting hoarsely) Hi, *Pusey!* When’s your next picture?” (LBA: 22)

I D É Z E T T M Ű V E K

- Arnold, I. V.: The English Word, Moszkva, 1966.
Hansen, B. ét-al: Englische Lexikologie, Leipzig, 1982.
Lazarovits M.: Emotive Speech (Szakdolgozat), Debrecen, 1977.
Jespersen, O.: A Modern English Grammar on Historical Principles, Part VI: Morphology, London, Copenhagen, 1961.
Marchand, H.: The Categories and Types of Present Day English Word-Formation, München, 1969.
Márton R.: Emotive Speech (szakdolgozat), Debrecen, 1972.
Quirk R. ét-al: A Grammar of Contemporary English, Longman, 1972.
Zandvoort, R. W.: A Handbook of English Grammar, Sixth Edition, Longman 1972.
A mai magyar nyelv rendszere, I. kötet, szerk. Tompa József, Akadémiai K., Bp. 1961. (MMNR)

D R Á M Á K

- Albee, E.: Who's Afraid of Virginia Woolf? Penguin Books, 1965. (WAW)
Osborne, J.: Look Back in Anger. Faber and Faber, 1960. (LBA)
Wesker, A.: I'm Talking about Jerusalem. Evans Brothers Limited, London, 1961. (ITJ)
Wesker, A.: The Kitchen, Penguin Books, 1961 (TK)
Williams, T.: Sweet Bird of Youth, Penguin Books, 1975 (SBY)